

Dotazníkový prieskum manažmentu rizika na Slovensku

Tatiana Varcholová

Ekonomická univerzita v Bratislave, Podnikovohospodárska fakulta v Košiciach

Abstract

The article deals with the research of the enterprise risk management (ERM) in Slovak firms. When we compare the enterprises of developed economies with ours, we can see that in most enterprises there is the absence of ERM. The results of the research show the fact that some entrepreneurs do not deal at all with the risk in business - most of them just estimate the risk. Therefore Slovak managers have to reconsider their attitudes towards the evaluation of risk.

1. Úvod

Význam rizika v súčasnom období turbulentných zmien sa neustále zvyšuje a je zrejmé, že podniky, ktoré si nevytvoria efektívny systém riadenia rizika, budú mať značné problémy nielen so svojou prosperitou, ale môže byť ohrozená aj ich existencia. Výsledkom úsilia teoretikov a praktikov o zvýšenie efektívnosti riadenia rizika v podnikoch bolo koncom 20. storočia vytvorenie novej koncepcie manažmentu rizika nazývanej podnikový manažment rizika (Enterprise Risk Management - ERM). Hlavným cieľom týchto koncepcií je umožniť manažerom zodpovedným za riadenie rizika transparentnejší prístup k informáciám o príležitostiach a hrozbách a zabezpečiť integrované riadenie rizika v celom podniku na úrovni strategického manažmentu. Aplikácie ERM sú založené na explicitnom hodnotení podnikateľského rizika s využitím moderných teórií, metód a modelov rizika podporovaných adekvátnym softvérovým vybavením.

Skutočnosť, že ERM ako nový prístup reagujúci na výzvy riadenia moderného podnikania je stále viac akceptovaný manažmentom vo vyspelých ekonomikách, možno dokumentovať aj výsledkami mnohých prieskumov. Niektoré z nich sa zameriavali na špecifikované oblasti riadenia rizika. Napr. v prácach [1;2;8] autori sa zaujímali o spôsoby riadenia kurzového rizika, ktoré používali nadnárodné spoločnosti. Výsledky týchto prieskumov poukazujú na to, že zhruba polovica firiem toto riziko systematicky vyhodnocuje. Ďalší výskumníci. sprostredkovali výsledky využitia derivátov nefinančnými firmami [3;4;6;9;10]. Výskumy [4] uskutočnené na vzorke amerických firiem v roku 1995 poukazujú, že 41% respondentov používajú deriváty pri riadení finančného rizika. Výsledky podobného prieskumu [6] z roku 1998 zaznamenali použitie derivátov u 50% amerických nefinančných podnikov. Podľa štúdie [7] z roku 2000 už väčšina nemeckých nefinančných podnikov (88%) pracuje s derivátmi, pričom 89% podnikov tak robí len z dôvodu ochrany, zostávajúcich 11% podnikov uvádza, že niekedy používajú deriváty aj na špekulatívne účely. Čo sa týka prieskumu [7] možno konštatovať, išlo o rozsiahlu výskumnú prácu za účelom získania najmä uceleného pohľadu o stave implementácií systémov ERM. Tento prieskum bol zameraný na všetky nemecké nefinančné podniky, tržby ktorých podľa zoznamu Frankfurtskej burzy cenných papierov v roku 1997 dosiahli minimálne 400 miliónov DM. Výberové kritéria splnilo 153 podnikov, odpovede boli obdržané z 71 podnikov, ktoré tvorili výskumnú vzorku. Podnikom v tejto štúdii bola položená otázka o stave ich systému riadenia rizík na báze ERM. 71% respondentov odpovedalo, že zavádzanie ich systému práve prebieha, pričom niektoré podsystémy sa už aktívne používajú. Ostatné podniky buď majú plne zavedený funkčný systém, alebo systém na riadenie rizika je ešte len v stave plánovania. Spracované výsledky tohto prieskumu tiež poukazujú, že nástroje ERM sú dostatočne sofistikované a ich použitie umožňuje skvalitniť rozhodovacie procesy v podniku.

Prieskum zameraný na zistenie stavu vo využití koncepcií ERM uskutočnila renomovaná firma MMC Enterprise Risk [11]. V zverejnených záveroch sa uvádza, že:

- ERM sa v podnikoch po celom svete neustále rozširuje (41 % spoločností po celom svete implementuje určitú formu ERM, pričom v Európe 53 % spoločností riadi riziko použitím niektorej z foriem ERM, zatiaľ čo v severnej Amerike je to len 34 % a v Ázii ho používa 33 % spoločností),
- tie spoločnosti, ktoré používajú ERM sú jednoznačne v riadení rizika sebavedomejšie, 90 % respondentov odpovedalo, že si v riadení rizika veria, čo v porovnaní so 45 % tých, ktorí nepoužívajú ERM je značný rozdiel,
- spoločnosti veria, že ERM dokáže zlepšiť výnos na akciu a znížiť priemerné náklady kapitálu (84 % spoločností odpovedalo, že ERM dokáže zlepšiť tieto dva ukazovatele) [11].

Publikované výsledky prieskumov nás motivovali uskutočniť dotazníkový prieskum manažmentu rizika na Slovensku. Prieskum bol uskutočnený na Podnikovohospodárskej fakulte v Košiciach Ekonomickej univerzity v Bratislave v rámci riešenia projektu VEGA - Kvantitatívne orientované metódy manažérskeho rozhodovania v podnikovom manažmente.

2. Ciele, hypotézy a metódy prieskumu

Cieľom nášho prieskumu bolo zistiť, aký význam manažmentu rizika pripisujú slovenskí podnikatelia a ako merajú a hodnotia podnikateľské riziko slovenskí manažéri. Na základe vlastných poznatkov a skúseností zo slovenskej podnikateľskej praxe sme predpokladali, že manažment rizika je u nás ešte len v začiatkoch aplikácie do podnikovej praxe. Vychádzajúc z našich úvah sme sformulovali nasledujúce hypotézy:

1. Predpokladáme, že riziko v podnikaní si uvedomujú takmer všetci podnikatelia a manažéri, teda ich zastúpenie na celkovom počte bude viac ako 95%.
2. Rovnako predpokladáme, že minimálne 95% manažérov sa snaží aspoň verbálne zhodnotiť riziko pri svojich podnikateľských aktivitách.
3. Podnikatelia, ktorí využívajú na meranie a hodnotenie rizika počítačovú podporu, sú zastúpení do 15% z celého počtu.
4. Viac ako 90 % z podnikov, ktoré využívajú počítačovú podporu k hodnoteniu rizika, pôsobia v oblasti finančnictva.

Výber metód bol determinovaný cieľmi prieskumu. Keďže podľa našich poznatkov, sa žiaden obdobný prieskum na Slovensku nerealizoval, v našom prieskume išlo výhradne o zber primárnych údajov. Na zber údajov bola použitá dotazníková metóda. V dotazníku boli sformulované predovšetkým zatvorené a poloopené výberové otázky, okrem časti dotazníka s identifikačnými údajmi, kde sme použili otvorené otázky.

Pri výbere vzorky sme použili metódu nenáhodného zámerného výberu, pričom sme sa snažili vybrať respondentov tak, aby vo vzorke boli zastúpené podniky s rôznou veľkosťou a pôsobiace takmer vo všetkých podnikateľských sférach. Zber údajov sa realizoval dvoma spôsobmi. Podniky pôsobiace v oblasti Východného Slovenska, boli osobne kontaktované a požiadané o vyplnenie dotazníka. V záujme získania údajov aj z ostatných oblastí Slovenska, boli firmy požiadané o vyplnenie dotazníkov formou elektronickej pošty.

3. Analýza údajov získaných prieskumom

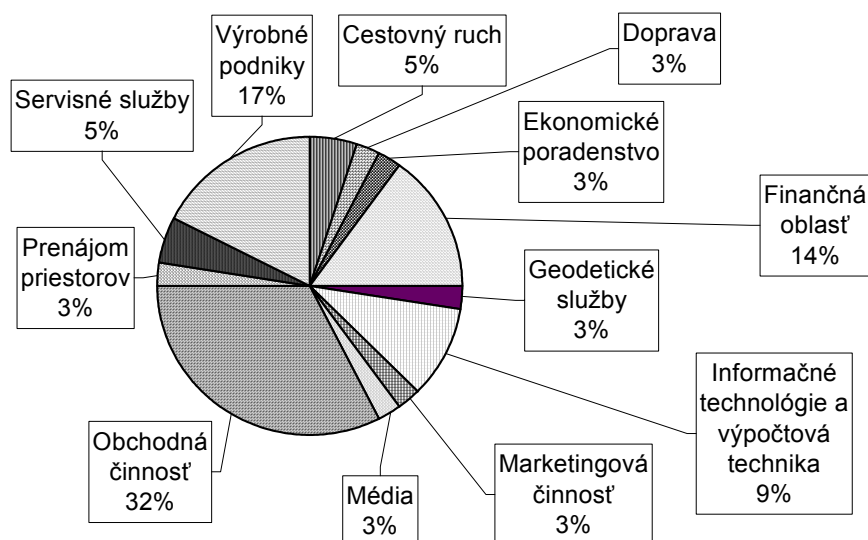
Prieskumu sa zúčastnilo 40 respondentov, teda k dispozícii sú údaje zo štyridsiatich dotazníkov. Súhrnná tabuľka poskytuje prehľad respondentov podľa základných identifikačných údajov.

Tab.č.1: Frekvenčná analýza pre základné identifikačné údaje respondentov

Právna forma:							
a.s.	s.r.o.	živnostník					
13	32,5%	20	50,0%	7	17,5%		
Pôvod:							
Domáci		Zahraničný					
37	92,5%	3	7,5%				
Počet zamestnancov:							
do 25		od 25 do 500		nad 500			
25	62,5%	11	27,5%	4	10,0%		
Organizačná štruktúra:							
1-stupňová		2-stupňová		3-stupňová		viacstupňová	
6	15,0%	13	32,5%	17	42,5%	4	10,0%

Prameň: Vlastné zdroje

Prehľad percentuálneho podielu podnikov podľa oblastí podnikania je znázornený na nasledujúcom obrázku.

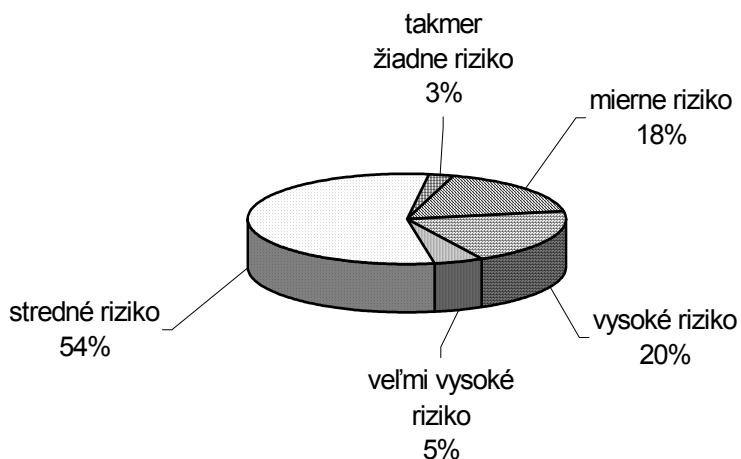
Obr.1: Štruktúra respondentov podľa oblasti podnikania

Prameň: Vlastné zdroje

Môžeme povedať, že takáto štruktúra má v podstate blízko aj ku skutočnej štruktúre slovenských podnikov podľa oblasti podnikania. Menšou odchýlkou v rámci výberovej vzorky je vyšší podiel podnikov z finančnej oblasti, čo sa čiastočne prejavilo aj na výsledkoch prieskumu, pretože vo väčšine prípadov išlo o firmy s zahraničnou kapitálovou účasťou s vysoko vyvinutými systémami manažmentu rizika.

Z hľadiska zámeru nášho prieskumu je najdôležitejšia analýza údajov týkajúcich sa rizika a jeho hodnotenia. Mieru podnikateľského rizika respondenti vnímajú s rôznou intenzitou. Viac ako polovica respondentov hodnotí svoju oblasť podnikania ako stredne rizikovú, pri-

čom z psychologického hľadiska by sa dalo polemizovať, či je miera rizika u nás naozaj nízka, alebo ide o „pravidlo zlatej strednej cesty“, ktorým sa pri odpovediach väčšina respondentov riadi. Za zmienku stojí napr. jeden respondent, ktorý uviedol, že v jeho oblasti podnikanie nie je takmer žiadne riziko, pričom ide o výrobný odevný podnik. Pozitívne však vyznieva fakt, že prítomnosť podnikateľského rizika si uvedomujú takmer všetci respondenti (97%), čím sa nám potvrdila prvá hypotéza. Podrobnejšie výsledky znázorňuje nasledujúci obrázok.

Obr.2: Miera rizika v oblasti podnikania
Prameň: Vlastné zdroje

V rámci nášho prieskumu respondenti odpovedali na otázku týkajúcu sa ich postoja k riziku pri voľbe rozhodnutí o podnikateľských aktivitách firmy. Odpoveď na túto otázku sme dali do súvisu s odpoveďou na ďalšiu otázku o spôsobe hodnotenia rizika. Z piatich uvedených variantov respondenti volili tieto možnosti: „hodnotíme všetky rizika“, „hodnotíme najvýznamnejšie rizika“, „používame iba slovné ohodnotenie rizika“. Súhrnný výsledok odpovedí sa nachádza v tabuľke.

Tab.č.2: Vzťah medzi postojom manažérov k riziku a spôsobom hodnotenia rizika

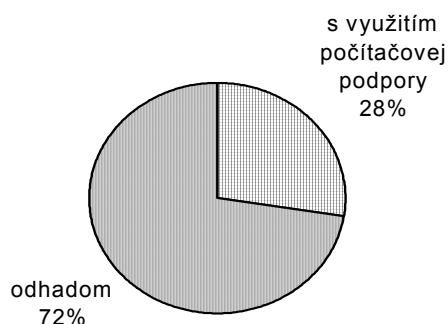
Postoj k riziku	Hodnotenie rizika			Spolu
	Všetky možné riziká	Najvýznamnejšie riziká	Verbálne ohodnotenie	
Averzia k riziku	5	1	6	12
Neutrálny postoj k riziku	5	8	5	18
Sklon k riziku	5	2	3	10
Spolu	15	11	14	40

Prameň: Vlastné zdroje

Za zmienku určite stojí fakt, že 35% manažérov iba slovné zhodnotí situáciu. Uvedené výsledky sú určitým varovaním, pretože so vstupom do Európskej únie naši podniky pri zabezpečení konkurencieschopnosti by sa mali snažiť aplikovať moderné nástroje riadenia vo väčšej miere ako doteraz. Aj napriek tomu sa nám druhá hypotéza potvrdila, pretože všetci respondenti (100%) sa snažia riziko nejakým spôsobom zhodnotiť. „Najhoršie“ pri hodnotení rizika dopadli manažéri, ktorí uviedli, že majú averzný postoj k riziku, pretože polovica z nich sa uspokojí iba s verbálnym hodnotením rizika.

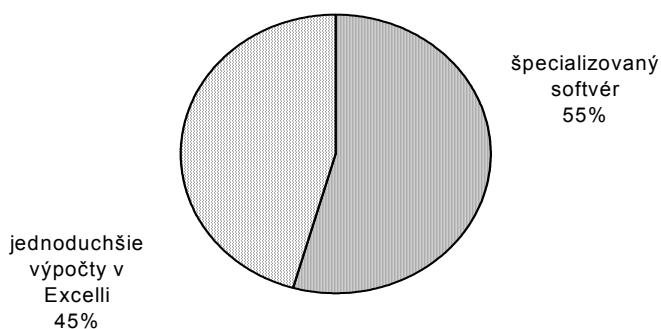
V dotazníku sme sa tiež pýtali, či firmy používajú pri hodnotení rizika počítačovú podporu, pričom v ďalšej otázke respondenti mali konkretizovať, či sa používa bežný štandardný softvér, resp. špecifický programový systém určený na meranie rizika. Z prieskumu vyplýva, že za asistencie počítačovej podpory hodnotí riziko 28% podnikov, avšak tu je potrebné uviesť, že tento údaj je do značnej miery skreslený. Vo výberovej vzorke sa totiž nachádzajú aj firmy pôsobiace v oblasti finančnictva so zahraničnou kapitálovou účasťou, kde sa používajú nástroje manažmentu rizika v súlade s tzv. pravidlami obozretného podnikania, ktoré sú zakotvené napr. v Direktívach EÚ a zákonodarstvách vyspelých krajín. Z 11-ich firiem, ktoré pri hodnotení využívajú počítačovú podporu, je 6 (55%) z oblasti finančnictva. Teda tretia ani štvrtá hypotéza sa nám nepotvrdila.

Okrem firiem, pôsobiacich v oblasti finančnictva, počítačovú podporu pri meraní a hodnotení rizika, využívajú aj firmy z oblasti informačných technológií a výpočtovej techniky, ako aj výrobné podniky (v našom prípade oblasť strojárstva a chemického priemyslu), pričom ide o väčšie výrobné podniky s počtom do 3000 zamestnancov. Je pre nás potešujúce, že takéto podniky si uvedomujú negatívny dopad absencie manažmentu rizika na jeho finančnú situáciu, ktorý môže mať nepriaznivý vplyv aj na celú národnú ekonomiku. Napriek uvedenému sa potvrdili naše očakávania v tom, že veľká väčšina manažérov (72%) riziko iba odhadne, softvérovú podporu používajú 28% respondentov. Špeciálne programové produkty na hodnotenie rizika používajú 55% firiem (všetky výlučne z oblasti finančnictva).

Obr.3: Spôsob hodnotenia rizika podľa prieskumu

Prameň: Vlastné zdroje

Obr.4: Špecifikácia softvérovej podpory pri hodnotení rizika

Prameň: Vlastné zdroje

Súhrnné výsledky prieskumu z hľadiska stanovených hypotéz sme sústredili pre väčšiu prehľadnosť do tabuľky.

Tab.č.3: Súhrnné výsledky realizovaného prieskumu v nadväznosti na hypotézy

Hypotéza		Skutočnosť
min. 95% manažérov si uvedomuje existenciu rizika v podnikaní	potvrdená	97%
min. 95% manažérov aspoň slovne zhodnotí mieru rizika	potvrdená	100%
max. 15% manažérov využíva pri hodnotení rizika počítačovú podporu	zamietnutá	28%
min. 95% z podnikov využívajúcich počítačovú podporu pôsobí vo finančníctve	zamietnutá	55%

Prameň: Vlastné zdroje

Musíme priznať, že pri formulovaní hypotéz sme boli skeptickejší v porovnaní s výsledkami prieskumu. Napriek tomu nie je súčasný stav manažmentu rizika v slovenských podnikoch uspokojivý, najmä z hľadiska využívania špeciálnych softvérových produktov.

4. Záver

Uvedené výsledky prieskumu potvrdili očakávaný, ale neuspokojivý prístup slovenských podnikateľov k hodnoteniu rizika v porovnaní s vyspelými krajinami. Niektorí podnikatelia sa rizikom v podnikaní nezaoberajú takmer vôbec, väčšina však riziko iba odhadne. Z hľadiska dlhodobej stratégie úspešného fungovania podniku v podmienkach globálneho trhu aplikácie systémov podnikového manažmentu rizika sú konkurenčnou výhodou, preto aj na Slovensku je nutné čo najskôr si osvojiť nové postupy v riadení zahrňujúce manažment rizika.

Literatúra

- [1] Belk P., Glaum M., The Management of Foreign Exchange Risk in UK Multinationals: An Empirical Investigation. Accounting and Business Research. 1990, č. 81, s. 3-13.
- [2] Batten J., Mellor R., Wan V.: Foreign Exchange Risk Management Practices and Products Used by Australian Firms. Journal of International Business Studies. 1993, č. 3, s. 557-573.
- [3] Berkman H., Bradbury M., Magan S.: An International Comparison of Derivatives Use. Financial Management. 1997, č. 4, s. 69-73.
- [4] Bodnar G., Hayt G., Marston R., Smithson: How Corporations Use Derivatives. Financial Management. 1995, č. 2, s. 104-125.
- [5] Bodnar G., Hayt G., Marston R.: 1995 Wharton Survey of Derivatives Usage by US Non-Financial Firms. Financial Management. 1996, č. 4, s. 113-133.
- [6] Bodnar G., Hayt G., Marston R.: 1998 Wharton Survey of Financial Risk Management by US Non-Financial Firms. Financial Management. 1998, č. 4, s. 70-91.
- [7] Fatemi A., Glaum M.: Risk management Practices of German Firms. Managerial Finance. 2000, r. 26, č. 3.
- [8] Glaum M., Roth A.: Wechselkursrisiko-Management in deutschen internationalen Unternehmungen. Zeitschrift für Betriebswirtschaft. 1993, č. 11, s. 1181-1206.
- [9] Grant K., Marshall A.: Large UK Companies and Derivatives. European Financial Management. 1997, č. 2, s. 191-208.

[10] Howton, S., Perfect, S.: Currency and Interest-Rate Derivatives Use in US Firms. Financial Management. 1998, č. 4, s. 111-121.

[11] The Economist Intelligence Unit Limited and MMC Enterprise Risk, Inc. Enterprise risk management. Executive Briefing. 2001.

Kontaktná adresa:

doc. Ing. Tatiana Varcholová, CSc.
Ekonomická univerzita, PHF
Tajovského 13
041 30 Košice
Slovenská republika
e-mail: varcholova@euke.sk
tel. +421 55 6223814

Recenzovala: doc. Ing. Ivana Kraftová, CSc., Ústav ekonomiky a managementu, FES, UPa